INGLIZ TILINI O‘RGANISHDA TANQIDIY FIKRLASHNING ROLI

Umarova Latofat Jamshidovna
Bahrilloyeva Mubina Hamza qizi
SamSIFL talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilini o‘rganish jarayonida tanqidiy fikrlash (Critical Thinking CT) kompetensiyasining tutgan o‘rni va uning til ko‘nikmalariga ta‘siri o‘rganiladi. 124 o‘quvchi va 96 o‘qituvchi ishtirokidagi tadqiqot asosida tanqidiy fikrlash metodlarini darsga integratsiya qilishning amaliy natijalari tahlil qilinadi. Munozara, muammo yechish va loyiha ishi kabi usullarning o‘quvchi motivatsiyasi, ijodkorligi va til ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligi ko‘rsatiladi hamda o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, ingliz tili, CT metodi, munozara, muammo yechish, kommunikativ kompetensiya, til ta‘limi.

XXI asr ta‘lim tizimi o‘quvchidan faqat bilim yig‘ish emas, balki o‘sha bilimni tanqidiy baholay olish, tahlil qila bilish va amalda qo‘llay olish ko‘nikmalarini ham talab etmoqda. Tanqidiy fikrlash (Critical Thinking - CT) - bu muammoni aniqlash, ma‘lumotlarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va qarorlar qabul qilish qobiliyati - zamonaviy ta‘limning markaziy kompetensiyalaridan biriga aylandi [1]. Ingliz tilini o‘rganish jarayonida bu qobiliyat ayniqsa muhim: u o‘quvchiga til tuzilmalarini yodlashdan ko‘ra ularni mazmunli, ijodiy va erkin qo‘llay olishga yordam beradi.

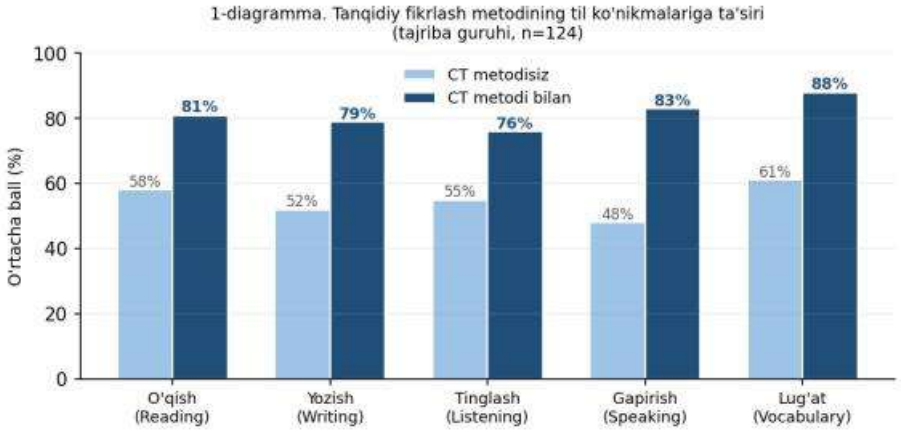
O‘zbekistonda xorijiy tillarni o‘qitishni isloh qilish yo‘nalishida qabul qilingan Prezident Farmoni PF-6079 [2] ta‘lim muassasalaridan zamonaviy o‘qitish metodlarini, shu jumladan o‘quvchi mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi yondashuvlarni joriy etishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, CT metodlarini ingliz tili darslariga integratsiya qilish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi - ingliz tilini o‘rganishda tanqidiy fikrlashning rolini aniqlash va CT metodlarini darsga joriy etishning samaradorligini ko‘rsatish. Vazifalar: (1) CT tushunchasi va uning til ta‘limdagi ahamiyatini tahlil qilish; (2) CT metodlarini ko‘nikmalarga ta‘sirini empirik ma‘lumotlar asosida baholash; (3) o‘qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Bloom taksonomiyasi bo‘yicha fikrlash olti darajaga bo‘linadi: bilish, tushunish, qo‘llay olish, tahlil qilish, baholash va yaratish [3]. Tanqidiy fikrlash ana shu zanjirning yuqori darajalari - tahlil, baholash va yaratish bilan bevosita bog‘liq. Ingliz tili darsida CT o‘quvchini grammatik qoida yodlashdan tortib, matnni chuqur tahlil qilish, muallif niyatini anglash, o‘z fikrini argumentli himoya qilish darajasiga ko‘aradi [3,4].

Paul va Elder (2006) [4] ta‘rifiga ko‘ra, tanqidiy fikrlovchi o‘quvchi savollar beradi, taxminlarni tekshiradi, dalillarni baholaydi va o‘z fikriga tanqidiy nazar tashlaydi. Bu jarayon ingliz tilida muloqotda ham aynan shunday kechadi: tinglovchi gapiruvchining dalillarini anglashi, o‘quvchi matn maqsadini baholashi, yozuvchi esa o‘z g‘oyasini mantiqan qurib chiqishi kerak.

Quyidagi diagrammada tanqidiy fikrlash metodlari joriy etilgan va joriy etilmagan guruhlardagi o‘quvchilarning til ko‘nikmalaridagi farq ko‘rsatilgan (tajriba guruhi, n=124):

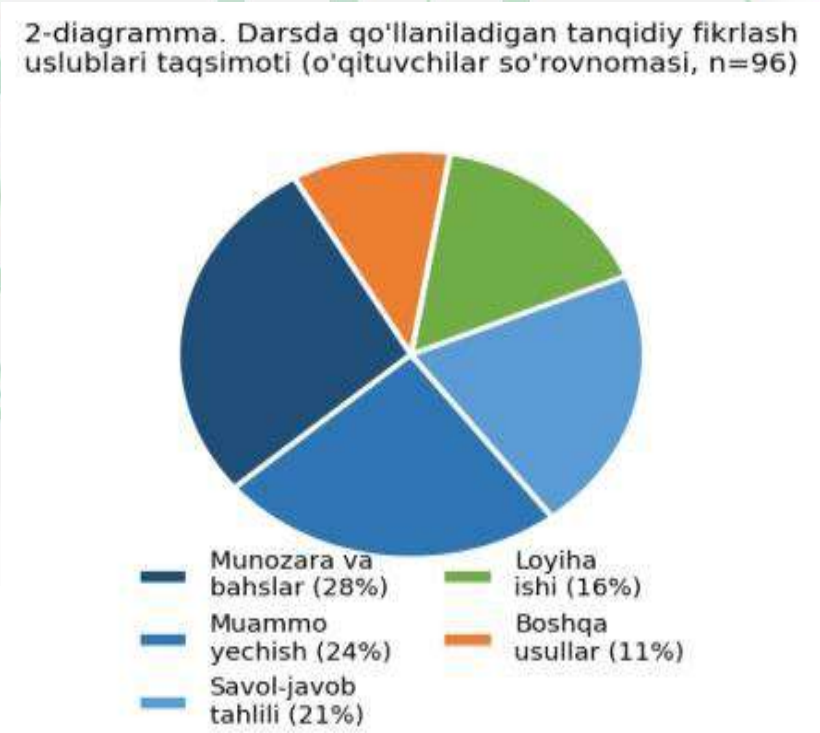

1-diagramma. CT metodining til ko'nikmalariga ta'siri (tajriba guruhi, n=124)

Barcha beshta ko‘nikmada CT metodi bilan o‘qitilgan o‘quvchilar sezilarli ustunlik ko‘rsatdi. Eng katta farq lug‘at boyitishda (88% vs 61%) va gapirish ko‘nikmalarida (83% vs 48%) kuzatildi. Bu natijalar Ennis (1996) [5] tadqiqotlari bilan to‘liq mos keladi: CT metodlari o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchiga aylantiradi.

2. CT metodlari: turlari va samaradorligi

Darsda tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar turli shakllarda qo‘llaniladi. Quyidagi diagrammada 96 nafar o‘qituvchi o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari keltirilgan:

2-diagramma. Darsda qo'llaniladigan CT uslublari (o'qituvchilar so'rovnomasi, n=96)

Munozara va bahslar (28%) eng ko‘p qo‘llaniladigan metod bo‘lib, u o‘quvchini bir vaqtda tinglash, mantiq qurish va fikrni inglizcha ifodalashga majbur qiladi [5]. Muammo yechish (24%) va savol-javob tahlili (21%) ham keng tarqalgan. Quyidagi jadvalda asosiy CT metodlarining qiyosiy tahlili berilgan:

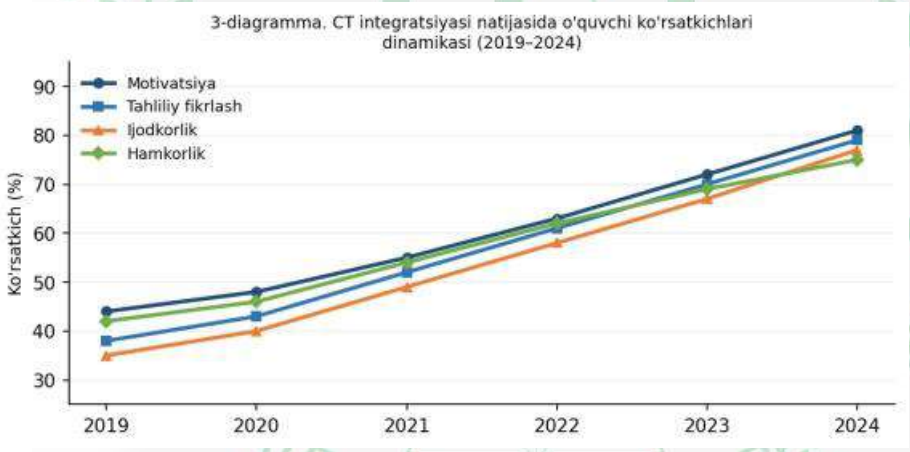
CT metodi	Maqsad	Ko'nikma	Samaradorlik
Munozara (Debate)	Fikr bildirish, dalil keltirish	Gapirish, tinglash	★★★★★
Muammo yechish	Mantiqiy tahlil, qaror qabul	Yozish, o'qish	★★★★★
Savol-javob tahlili	Chuqur o'ylash, tushunish	O'qish, gapirish	★★★★☆
Loyiha ishi (Project)	Ijodiy fikrlash, hamkorlik	Barcha ko'nikmalar	★★★★☆
Case study	Real vaziyat tahlili	Yozish, so'zlash	★★★☆☆

1-jadval. CT metodlarining qiyosiy tahlili: maqsad, ko'nikma va samaradorlik

Jadvaldan koʻrinib turibdiki, munozara va muammo yechish metodlari eng yuqori samaradorlikka ega (★★★★★). Ular faqat gapirish koʻnikmalarini emas, balki mantiqiy fikrlash, oʻz nuqtai nazarini argumentli himoya qilish va tinglab tushunish koʻnikmalarini bir vaqtda rivojlantiradi [4,5].

3. CT integratsiyasining dinamikasi va natijalari

Quyidagi grafik 2019–2024 yillar davomida CT metodlari muntazam qoʻllangan sinflarda oʻquvchi koʻrsatkichlari qanday oʻzgarganini koʻrsatadi:

3-diagramma. CT integratsiyasi natijalari dinamikasi (2019–2024)

Barcha toʻrtta koʻrsatkich - motivatsiya, tahliliy fikrlash, ijodkorlik va hamkorlik - 2019 yildan 2024 yilga qadar izchil oʻsib bordi. Motivatsiya koʻrsatkichi 44%dan 81%ga, ijodkorlik 35%dan 77%ga koʻtarildi. Bu natijalar Facione (2011) [6] xulosalari bilan mos: CT metodlari oʻquvchida ichki motivatsiya va mustaqil oʻrganish istagini shakllantiradi.

Oʻzbekiston maktablarida CT metodlarini joriy etish jarayonida bir qator muammolar ham kuzatilmoqda. Richards va Rodgers (2014) [7] taʻkidlaganidek, oʻqituvchilarning eski anʻanaviy yondashuvlardan voz kechishi qiyin kechmoqda. Bundan tashqari, baholash tizimining CT koʻnikmalarini oʻlchamasligi, dars vaqtining kamligi va sinf hajmining kattaligi ham joriy etishni qiyinlashtirmoqda [6,7]. Shunga qaramay, soʻnggi besh yillik dinamika ijobiy tendentsiyani koʻrsatyapti.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlash metodlarini ingliz tili darslariga muntazam va tizimli integratsiya qilish o‘quvchining barcha to‘rt til ko‘nikmasi, motivatsiyasi, ijodkorligi va muloqot samaradorligini sezilarli darajada oshiradi [3,4,5]. Prezident Farmoni PF-6079 [2] talablariga muvofiq, bu yo‘nalishda ta‘lim muassasalarida tizimli ish olib borish bugunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

O‘qituvchilar va ta‘lim muassasalari uchun amaliy tavsiyalar:

1. Har bir darsda kamida bitta CT faoliyati rejalashtiring: munozara, muammo yechish yoki savol-javob tahlilini dars maqsadlariga bog‘lab kiriting. Dastlab qisqa (5–10 daqiqa) va oddiy savol bilan boshlash kifoya [5].

2. Savol berish madaniyatini shakllantiring: Bloom taksonomiyasining yuqori darajalariga yo‘naltirilgan savol turlarini — tahliliy, baholash va yaratuvchi savollarni — kundalik dars amaliyotiga kiriting [3].

3. O‘quvchiga xato qilishga ruxsat bering: CT muhiti ochiq va xavfsiz bo‘lishi shart. O‘quvchi xato javob berishdan qo‘rqsa, chuqur fikrlash ro‘y bermaydi. Xatolarni tuzatish emas, balki tahlil qilish madaniyatini o‘rnating [4].

4. O‘qituvchi malakasini oshiring: CT metodologiyasi bo‘yicha muntazam ustaxonalar o‘tkazish, tajribali o‘qituvchilar bilan tajriba almashish va xalqaro tajribani (British Council, USAID) o‘rganish zarur [7].

5. Baholash tizimini yangilang: Standart test sinovlari CT ko‘nikmalarini o‘lchamaydi. Portfolio, loyiha himoyasi va munozara baholash kabi alternativ usullarni joriy etish kerak [6].

Xulosa qilib aytganda, tanqidiy fikrlash — bu nafaqat akademik ko‘nikma, balki zamonaviy dunyo uchun zarur hayotiy kompetensiya. Uni ingliz tili darslari orqali rivojlantirish — ikki maqsadni bir vaqtda ko‘zlovchi, ya‘ni ham til bilimini, ham fikrlash madaniyatini shakllantiradigan eng samarali yondashuv hisoblanadi [1,2].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-sonli Farmoni “Xorijiy tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. — Toshkent, 2021.
2. Bloom, B. S. (Ed.). (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. Longmans Green.
3. Ennis, R. H. (1996). Critical thinking. Prentice Hall.
4. Facione, P. A. (2011). Critical thinking: What it is and why it counts. Insight Assessment.
5. Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life (2nd ed.). Pearson Prentice Hall.
6. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and methods in language teaching (3rd ed.). Cambridge University Press.
7. Willingham, D. T. (2007). Critical thinking: Why is it so hard to teach? American Educator, 31(2), 8–19.